

(K jeho padesátým narozeninám)

Bude-li příští literární historik český hledati typického básnického představitele dnešní přechodné doby, v níž stěsna se konec útvarů starých i počátek nových, básníka, do jehož vnitřního žároviště dul každý podnět časový, který reagoval citlivě, někdy křečí až bolestnou, na každý popud dobový, nalezne Antonína Sovu.

Je-li kdo básník časový ve vysokém, krásném a ušlechtilém smyslu slova, jest to on. Básník časový: tím rozumím ne básníka, který píše pro přítomný čas, ne básníka, jenž podává jeho ozvěnu, aby se mu vlichotil, nýbrž básníka žijícího v přítomnosti s bolestnou celostí a vášní a užívajícího všech jejích sil jako spolupracovnic na svém díle a organisujícího a šlechtícího je v něm.

Bylo nejednou v různých statích literárně kritických ukázáno, jak velkou vývojovou dráhu opsalo básnické dílo Sovovo: jak vyšlo z realistické žánrovosti a drobnomalby a dopadlo se pathosu vpravdě visionářského, mocného souborného pohledu na věci lidského života, ano na samy osudy a cíle lidství. Byla také alespoň napovězena šířka lyrické inspirace Sovovy, inspirace, která objala i podvědomou melodii písně spontánně vytrysklé i dialektický postup obrodných snů všelidských; křeč utrpení jedinečného i uraženou vzpouru hrdosti hromadné a národní; nálady nejprchavější, dojmy a pocity nejintimnější i plesné naděje dějů a výbojů nadosobních. Ne-li všem, alespoň nejbystřejším kritikům Sovovým jest známo, že nesl ve své hrudi úděl celého lidství a že procítil stejně vroucně jeho klady jako dvihy:

jeho klam, nicotu, zradu a hořkost, pokud chceš od něho štěstí osobního a měříš jej touto měrou, a jeho jedinečnou silu a slávu, dovedeš-li jej pojmuti jako cestu a nástroj k cílům nadosobním.

Ale čeho nebylo, zdá se mně, vysloveno posud, ba čeho si posud nikdo ani jasně kriticky neuvědomil, jest tajemná *stylová jednota* díla Sovova, tak šířého a rozlehlého. Neznám stati, v níž by bylo ukázáno, jak toto dílo jest nesené od začátku do konce tímž entusiasmem, ustředěno v totéž ohnisko lásky a víry; jak i hořké, tvrdé, útočné a zdánlivě nenávislné strany jeho jsou jen rubem téže mince; jak výboj jeho byl řízen láskou a jak láska byla v něm silou organisující a jednotící.

Sova byl od počátku, hned v prvních svých knihách, básník sociální, někdo, koho pobuřovalo divadlo bídy společenské, důsledky třídního útisku a vnějškové křivdy, k mravnímu protestu a odboji. Básníci tohoto rázu zatvrzují se postupem časovým obyčejně v programovou rétoriku bojující o vnějškové změny a převraty v společenském ustrojení, básníci tohoto rázu nemívají sluchu dosti jemného pro *vývoj a růst člověka vnitřního* a znásilňují si a zkracují si složitou logiku životní podle schemat svých vnějškově rozumových požadavků. Nic takového nastalo však u Sovy. Ačkoliv naleznou se v díle jeho básně, ano celé cykly, tak na příklad Údolí nového království, v nichž přiblížil se místy velmi těsně požadavkům socialistického ráje na zemi, největší míry štěstí pro největší množství lidí, přece zdůraznil nesčíslněkrát, že všechny vnější převraty nemají a nemohou míti smyslu, nejsou-li důsledky a ukazateli *revoluce vnitřní*, a že konečným cílem příštího nového ustrojení společenského může býti jen jedno: *aby dostalo se práva a spravedlnosti duši lidské v celém jejím individuálním bohatství*, aby jí byl umožněn růst a květ podle příkazů svérázu jejího. „A jako kdys květy dle druhů světlem se živily, rosou | neb teplem neb nocí, tak lidstvo se naučí pěstít své duše.“

Sova jako málokterý druhý básník moderní dovedl vypo-slouchat z svého nitra rodícího se příštího člověka; jako málokdo druhý sledoval tento bolestný paradoxní zrod a vzrůst v celé

škále odstínů, nenávisti i lásky, snu i hladu skutečného, smyslnosti i duchovnosti, jásotu i zoufání, nejistot i pochyb, zklamání i nadějí. A jako málokdo druhý odlišil zejména ostře tuto novou, bezejmennou posud pravdu vnitřní od vnějších skutečností historických, dal procítiti mučivé napětí nedůvěřivě zachmuřené samoty, z níž v bolestech rodí se nové tvůrčí gesto; s tvrdým puritánstvím individualistickým, které upomíná na Ibsena, vykřikl s bojovnou vášnivostí neslučitelnost této vnitřní duševní pravdy se skutečnostmi běžné životní praxe společenské. Kdo z nás zapomněl těchto veršů z Vybouřených smutků, tak naze tvrdých, beze všech ozdob rétorických a poetických, dopadajících s bezilusivnou rozhodností a určitostí? „Duše, ty pokřtěná svatou | vznešenou Anarchií, | ještě tvůj trůn je prázdný, | bezlidná země.“ „Či už jsi doznala zdrcena, | že nelze nahradit bohů | davům a trpícím srdcím | Rozumem čistým?“ „Že nelze rozsvítit světél | v ubohých lebkách davu, | kde je tma chladná jak v studnách | s mrtvolou na dně?“

A hle, tento básník-citlivka, žárlivě uzavřený v sebe, dovedl vynést své nejnvnitřnější zážitky a zkušenosti na plné světlo, přeměnit je v metodu užitečnou společenskému celku, rozměnit je v dary lidské družnosti a lásky! Již v Údolích nového království opouští „výšky dumavě zmlklé“, „vrcholky duše, kde vichřice táhly a plískaly podzimní deště“, a sestupuje tam, „kde byl zrozen“, kde „hlína voněla, lidská bolela srdce a duše tak marně toužily“. A odtud již v Dobrodružstvích odvahy, Zápasech a osudech i Žních s přestávkami sice, ale přece nevysychaje a nepřetrhuje se nikdy úplně, vylévá se jeho *enthusiasm družnosti* širým melodickým tokem, který zná jedinou touhu: odplavovati násilí a útisk a svlažovati všecko láskou, pomocí, obrodou. V básni „K novému člověčenství“ sestupují jako orlové geniové tvůrčí „do středu lidstva, které se zrodilo ke vzniku a zmaru, | pracujíc v potu tváří a zdvíhají chřestivé jeřáby | a tisíce kladek hýbají a tisíce kol hučících, | do středu lidstva, jež modlí se na polích při západu | neb vychází ze stavenišť po práci, když se šíří“, s poselstvím lásky a s poselstvím života:

všecka geniální díla lidská musí býti zasvětitelkami ve vyšší člověčenství, cestami a nástroji k němu. „Vše aby viděli, vpuštění do těch zvláštních světů, | jež v největších duších pod sluncem vyšedším hoří, | a pochopivše, aby zas odešli na svou zem obyčejnou | se vztyčenou hlavou, svobodni, s úsměvem hrdým a sladkým, | a poznavše neobyčejnost dobrodružné té cesty, | by cítili v sobě zárodky nového člověčenství...“

Nyní teprve, kdy šlehl ti v tvář tento žár citu všelidského, kdy ovanulo tě toto plesné nadšení lásky hromadné, mohl jsi pochopiti, jakým utrpením musilo býti básníkovi jeho individualistické puritánství, k němuž odsuzovalo jej jeho nedůvěřivě stydlivé, citlivkové srdce samotářovo, tolikrát zraněné ve své hrdosti a čestnosti; nyní teprve bylo možno vypočísti přímo matematicky mučivé napětí, když povolilo a rozvedlo se v široké kruhové výchvěje teplé laskavé hudebnosti. Ale nyní měl býti také kritice patrný základní zákon nebo ráz tvorby Sovovy: *její komplementárnost*. Sova není a nebyl nikdy jednostrunný a jednostranný racionalista, který postupuje podle určitého programu a vypracovává s piplavou čistotností jednotlivé osamocené, střízlivé city a citečky. Sova byl vždycky duch intuitivný, o němž jest nutno říci po období známého výroku Lichtenbergova, že *se v něm básnilo mnohem víc než básnil sám*; a to právě rozlišuje opravdu velkého básníka od programového veršovce sebelepších úmyslů a záměrů. *U Sovy vždycky, hned od počátku souzněla duševní barva komplementární a souzni podnes*: odtud opravdová tvůrčí jednotnost a organičnost díla Sovova, tak vzdálená akademické jednoty rozumářských programů, že nedovede jí nikdy pochopiti kantorský um, který svádí neustále a bezděky organické dílo tvůrčí básnické obraznosti v práci pojmovou a tím ovšem zneuznává ho v samém jeho kořeni a smyslu. Často, velmi často Sova byl píšťalou, na níž hrál život: v tom jest jeho básnická krása a sláva. *Sova vždycky mnohem více napovídá než uzavírá*: proto jest básník; ale tím jest i cizí době, která tone cele v rozumářské schematičnosti a ztratila klíče a přístup k životní plnosti a jedinečnosti.

Logika, po níž se vyvíjelo a rostlo dílo Sovovo, jest jiná než logika pojmových řad a řetězců. Býti funkcí životní, hlasem a výtryskem životní síly, bylo mu více než rozvinouti důsledky některého předpokladu nebo vykořistiti některý svůj nález. Sova měl ve vrcholných chvílích svého díla krásnou odvahu dáti se nezištně do služeb životu s krásným heroismem, který vidí hlouběji než pouhá rozumová logičnost; měl sílu oddávati se tam, kde se jiní opatrně a úsporně chránili, nic neohlížeje se na to, působí-li pohoršení a „co tomu lidé řeknou“. Proto jest vývoj jeho vinutější a klikatější, než se líbí chápati nejednomu vrstevnickému českému obmezenectví a nejedné vrstevnické české lenosti duševní, jež si jen nedorozuměním přikládá název kritičnosti; proto jest vývoj jeho i bohatší a tím jednotnější ve své žízni životní, než jest milo leckomu dnes přiznati. Kde jiní opakovali mechanicky své objevy a nálezy, rozměňující je v měď otřelejší a otřelejší a drobnější a drobnější, Sova jen výjimečně utábořil se na delší dobu v městě dobytém; obyčejně přihlásila se záhy barva komplementární, a básník, puzen vnitřní nutností a touhou býti práv životu a jeho naléhavé tísní, jde za ní s úplnou vnitřní naivností a nevinností a tvoří z ní novou uměleckou harmonii. V tomto smyslu měl Sova odvahu „opravovati se“ neustále: život a jeho plnost byly mu nad vnějškovou rozumovou důslednost; a v tom jest mně záruka, že Sovovo dílo bude milé i příštím a dokonce milejší jim než lidem dnešním, poněvadž budou asi více uzpůsobení pochopiti je a oceniti je plně. Jak poroste to, čemu se říká ve filosofii pragmatism nebo vitalism, to, co proniká již dnes soudobé smýšlení, tak poroste i úcta k dílu Sovovu: pochopí se, jak v nejlepších svých chvílích byl Sova předchůdcem tohoto nového pojmání a hodnocení životního a jak dílo jeho ve svých vrcholcích jest okřídleno entusiasmem přímo mučednickým přiblížiti se co nejvíce životnímu plameni a dáti se obejmouti jím, i za cenu smrti. „Já hledal velikost i zrádnost moří | a pro svůj oheň předmět obětní...“ „... a duši mé možno růst jen světél pohlcením.“

Tato komplementárnost a tento životný entusiasm jest po-

slední ohnisko, které ustřeďuje, živí i jednotí dílo Sovovo. Tím stalo se, že v prvních básnických knihách Sovových jsou napovězeny již knihy příštího společenského pathosu a že poslední knihy přenášejí ve vyšší oblast nebo rozvádějí melodii, na níž prvně udeřeno bylo v knihách počátečných. Hned v prvních básních jeho chvěje se mnoho přitlumené hudby, která ukazuje daleko za hmotné náměty jejich malého všedního okruhu. Později vybavuje se teprve cele tato hudba a vykukuje se v utrpení lásky, které bylo dlouho znemožňováno její teple družné poselství a již teprve nyní jest dopřáno, aby působila a vyžívala se kladně dílem. Ze žánristy stává se kritik společenský a básník útočných invektiv, z intimního lyrika hymnik a visionář. Ale nový verbalism, který tu stvořil Sova, nedostačuje pro *všecky* životní situace a není práv *všem* funkcím životním, neboť nevypočítatelná jest zálužnost virů a hlubin životných, a také ony touží, aby byly vyzpívány. Tajemnější, prchavější, paradoxnější, lstivější jest život, než podařilo se kdy uhodnouti lidskému přezvědu; a proto v Lyrice lásky a života připodobnil básník svůj nový verš jeho stručností, úsečností, epigramatičností zákeřným ranám, které zasazuje život nejraději právě svým vyznavačům; protože však pouhá jevová skutečnost nemůže míti u pravého básníka slovo poslední, přenesl Sova později, zvláště ve Žních, tyto podněty ve vyšší oblast, aby je zde přetavil v novou kladnou zbožnost a krásu životní, zároveň zkušenostní a nadosobnou.

Tím všim nemá býti řečeno, že dílo Sovovo jest ve všem všudy dokonalost sama. Jsem první, kdo přizná v něm bez mučení kazy, sem tam místo mrtvé, slepé uličky, do nichž zaběhlo ve své překotnosti. Přiznám i více a zásadněji: Sovovi *básníkovi* nestačil vřdycky Sova-*umělec*; a tak leccos nedozrálo snad v jeho díle, leccos jest temné nebo mlžné; leccos není posledním úsilím vykoupeno a vyneseno v slunečný jas, v nejvyšší zákonný tvar. Ale to všecko nemůže umenšit mé zásadné úcty a lásky k jeho básnické osobnosti. Ano člověk opravdu kritický vidí, jak tyto kazy, ať zdánlivé ať skutečné, bývají *důsledkem* jeho osobnosti a jejího svérázu, že jsou nejednou hrany a hranice,

kteří osobnost vymezují a vykrojují, a že v tomto smyslu jsou ještě kladné. Sovova touha, Sovův bolestný enthusiasm, Sovův životný chvat a spěch, ženoucí se vpřed tak překotně, puzený stále za novým a novým výrazem básnickým, zavinil na příklad, že básník nemohl někde sdostatek prodletí a dáti svým podnětům poslední světlo a tvar. Ale: byl by Sova Sovou, to jest básníkem životného enthusiasmu a životné extase, jak jej znám a miluji a jak jsem se pokusil přiblížití jej zde čtenáři, kdyby v něm bylo více žvlů statických, více geometrie, více kružidla a úvahy? Není to tolik jako žádati, aby Sova nebyl cele Sovou, aby byl — někým jiným?

Neklammež se: abstraktní korektnost jest ctnost alegorická a páchne poněkud umrlčinou. A milejší než mrtvolná korektnost jest mně a byla mně vždy živá osobnost. V tom jest můj vitalism literární a tuším, že nejoprávněnější.

Slovíčko doprovodné ke Spisům Růženy Svobodové

Unie vydává Spisy Růženy Svobodové v souboru autorkou uspořádaném a zredigovaném, ale účelem těchto řádků není psáti reklamu pro ně, již proto ne, že nemám daru činiti autory populárními, nýbrž spíše nepopulárními. A za druhé proto, že soudím, že není nebo nemělo by býti toho třeba: vzdělaný čtenář český ví, nebo má věděti, že hodnotné moderní autory české, kteří mohou jej vnitřně obdarovati, spočítal by bezmála na prstech jedné ruky a z nich že jest Růžena Svobodová.

Účel mého článku jest jiný: řekl bych literárně historický. Chci s vyššího hlediska vývojeslovného napověděti význam tohoto skutku a naučiti tak ceniti jej správně a tím radovati se z něho.

Dílo té výrazové intensity a toho objemu, jako jsou Spisy Růženy Svobodové, dílo stroucí se po toliké sféře látkové, objímající svět selský i velkoměstský, svět vyděděnců a chudáků i svět bohatství a přepychu, zapadlé kouty vesnické i křižovatky drah velkoměstských, duše složité a zmítané vnitřními výboji i srdce naivní pokory a prosté věrnosti několika svým základním sklonům, nespadlo ani hotové s nebe ani nerozkvetlo přes noc jako chudobka nebo maceška. Dílo takové nemohlo vzniknouti nikde než v dravých vírech sil světových, než v průvanech větrů a proudů vzduchových, a první cena jeho jest právě v ochotě a vnímavosti, s jakou se jim otevřelo a s níž se dalo jimi oplodniti. Čtu-li dílo Růženy Svobodové, třebas i některou menší povídku její, udivuji se vždycky nejprve jeho *vnitřní rozlehlostí*, to jest tím, jak se v něm kříží vlny a jiskry ze světů nejvzdále-